

Методичне забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання шляхом розроблення тематичних екскурсій і подорожей в гімназій та ліцеї

Національно-патріотичне виховання ґрунтується не лише на знанні і розумінні історичних особливостей козацької епохи, а також у значній мірі особистісне ознайомлення та вивчення найбільш їх актуальних питань на практиці, тобто, під час тематичних екскурсій і подорожей. У статті надаються методичні рекомендації організації та проведення тематичних екскурсій і подорожей за п'ятьма маршрутами, які включають близько двадцяти історичних міст та сіл України. Наведено стислі біографічні відомості про видатних представників українського козацтва – Дмитра Вишневецького, Івана Сірка, Богдана Хмельницького та інших.

Розрахована на учителів історії, географії, керівників закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти, батьків здобувачів освіти.

Ключові слова: *українське козацтво, національно-патріотичне виховання, методика краєзнавчо-туристичної роботи, тематичний туризм, культурна спадщина.*

Постановка проблеми. Широкий загал здобувачів освіти ознайомлені з історією українського козацтва і можуть назвати не лише визначних їх представників, а також важливі дати. До цього спонукає складання щорічно ЗНО з історії України. Менша частина здобувачів освітніх послуг хоча б раз у житті відвідувала Запорізьку Січ (м. Запоріжжя) та бувала в регіональних краєзнавчих музеях. Але нова українська школа ставить на вищій щабель вивчення актуальних питань історії та сьогодення музейної й пам'яткоохоронної справ, краєзнавчого руху і туризму.

З іншої сторони громадянське суспільство не має доступу до достовірних відомостей з питань: скільки здобувачів освіти відвідували історичні міста і села України (за певний період часу), яку пошукову роботу вони там здійснювали, як узагальнювали результати тематичних екскурсій або подорожей саме з проблем національно-визвольної боротьби українського народу, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про різновекторний розвиток важливих історичних питань, які власне лише в окремих випадках пересікаються. Наприклад, питанням історії українського козацтва присвячено роботи про центри козацької державності [3, 10], видатних представників козацької слави [4, 7, 8], боротьбу козаків [9] та відображення біографічних відомостей про дослідників козацтва [12]. Другий вектор – туризм. Зокрема, міста для відпочинку Запорізької області [1], персональні гіді [5] й ознайомлення з окремими туристичними маршрутами [11]. Третій – власне подорожі, мандрівки [2].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Позавекторною діяльністю залишається питання формування освітньої політики з питань, які ми розглядаємо на Всеукраїнській науково-краєзнавчій конференції. В 2016 – 2017 роках було проведено перше дослідження індикаторів впливу культури ЮНЕСКО на розвиток України, які демонструють сприятливу та стимулюючу роль культури в контексті сталого розвитку [6]. Власне у цій роботі розглядалися питання внеску українського сектору в економічний розвиток та добробут, водночас підкреслюючи наявні перепони, що перешкоджають реалізації повного потенціалу. Поширення культурної інфраструктури в Україні продовжує стикатися з проблемами (вдумаємося – 88%), що не лише перешкоджають доступу до культурного життя, але і формують негативне ставлення до результатів культурного виробництва, поширення та користування [6, с. 4]. І це за умови, що станом на 1 січня 2016 року існує 130007 пам'яток культурної спадщини (національного та місцевого значення), зареєстрованих в Україні (порівняно з 2010 роком кількість

скоротилася через анексію Криму та часткову окупацію Донецької та Луганської областей) [там же, с. 43].

Формулювання цілей статті. Тож основною нашою ціллю є надання методичних рекомендацій з питань організації та проведення тематичних екскурсій і подорожей за п'ятьма маршрутами, які розроблені автором; по друге – необхідно показати багатий потенціал історичних міст і сіл України, пов'язаних з історією українського козацтва та сформуванню в освітньої громадкості цілісне уявлення про систему національно-патріотичного виховання здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття складається з двох частин: перша – стислий огляд екскурсійних маршрутів з рекомендованими об'єктами відвідування та друга – хронологія формування, розквіту та збереження пам'яток українського козацтва в Україні і за кордоном, яка стане у нагоді під час розробки регіональних екскурсійних маршрутів, які беруть початок зі столиці України – Києва (відстань вказано в одну сторону).

Маршрут № 1 «Київ–Мазепинці–Богуслав–Чигирин–Дніпро–Запоріжжя»

680 км

Чому ми обрали за початок усіх маршрутів Київ? Тому, що місто має, окрім історичного центру України, ще освітній і релігійний центри.

Києво-Могилянська академія з 1701 року, до 1632 року – колегія, засн. 1615 року, як братська школа. Освітній центр козаків. В 1620 році Петро Конашевич-Сагайдачний усім військом вступає до Київського братства, похований 1622 року на їхній території. З 1632 року перший ректор колегії Петро Могила.

Києво-Печерська лавра – релігійний і просвітницький центр України, де поховано Кочубея та Іскру 14 лютого 1708 року; у лаврській друкарні Петро Могила видає знаменитий «Триодіон».

Богуслав, де в 1590 році народилася Маруся Богуславка.

Межигірський чоловічий монастир – релігійний центр козаків –

розташований у Київській області. Тут поховано в січні 1710 року Семена Палія.

У с. *Мазепинці* Київської області 1640 році народився Іван Мазепа.

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», що знаходиться у м. Чигирин Черкаської області. Тут народився 1595 року Богдан Хмельницький.

У с. *Суботові* в церкві Іллі знаходився прах Богдана Хмельницького (помер 1656). До нашого часу там збереглися Богданові криниці.

В *урочищі Холодний Яр* поблизу с. Розсішки Уманського району діяв Максим Залізняка, який підняв козацько-селянське національно-визвольне повстання на Правобережній Україні (так звана «Коліївщина»).

Мотронинський монастир – релігійний центр козаків, де знаходиться знамените Онуфрійське джерело та дуб Залізняка, якому вже понад 1100 років.

Через Середнє Подніпров'я, Поділля та Лівобережжя пролягали головні татарські шляхи – Чорний, Кучманський, Молдавський та Муравський [9, с. 162-170]. Чорний шлях проходив через Перекоп – Таванська переправа (суч. Каховка) – р. Інгулець – Чорний ліс (м. Знам'янка) – Вінниця – Луцьк...; Кучманський: верхів'я р. Інгул – Кропивницьк – Кучманська переправа (суч. Первомайськ) – Бар – Львів...; Молдавський або Покутський: гирло р. Дунай – Молдавія – Покуття – Прикарпаття – Львів... та Муравський шлях: Перекоп – Курськ – Брянськ... Ці шляхи відіграли значну роль в історії козацького руху і потребують додаткового вивчення.

Національний заповідник «Хортиця» знаходиться на о. Хортиця (суч. м. Запоріжжя), де 1553 – 1557 роках Дмитро Вишневецький засновує першу Хортицьку (Запорізьку) Січ. Пізніше утв. Томаківську Січ (1564 – 1593) заснована Криштофором Косинським на о. Томаківка (суч. м. Марганець Дніпропетровської обл.). Микитівська Січ (1638 – 1652) заснована поблизу суч. м. Нікополь тієї ж обл. Саме на ній обрали гетьманом Богдана Хмельницького. Вісім разів обирався кошовим отаманом Іван Сірко.

Базавлуцьку Січ (1593 – 1630) (суч. с. Капулівка Нікопольського р-ну) було зруйновано 14 травня 1709 року. Стара Січ (1652 – 1709) (також Чортомлицька Січ, затоплено водами Каховського водосховища) та Нова Січ (1734 – 1775) (також Підпільненська Січ, на півострові, що омивався річкою Підпільною – притока Дніпра) ліквідовані 5 червня 1775 року.

Можна ще вивчити історію *Самарського чоловічого монастиря* (суч. м. Новомосковськ Дніпропетровської обл.) – релігійного центру козаків. На його території знаходиться Троїцький собор (1773 – 1779), збудований майстром Якимом Погребняком, що згадується у всесвітньовідомому творі Олеса Гончара «Собор».

Поблизу с. *Капулівка* Дніпропетровської обл. розташована могила кошового отамана Івана Сірка [4].

Маршрут № 2 «Київ–Переяслав-Хмельницький–Лубни–Миргород– Полтава» 374 км

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» знаходиться у м. Переяслав-Хмельницькому Київської обл., де відбулася сумнозвісна так звана Переяславська рада 18 січня 1654 року під проводом Богдана Хмельницького.

Поблизу *Лубен* в урочищі Солониці 6 червня 1596 року відбулася остання битва козацьких повстанських загонів під приводом Северина Наливайка.

Місто *Миргород* з 1622 року був центром селітрових промислів козаків.

Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» розміщений на території суч. м. Полтава, де 27 липня 1709 року відбулася знаменита битва, з поля якої втікає Іван Мазепа. Через короткий час він помирає: 22 вересня 1709 року у Варниці під Бандерами; похований в монастирі Святого Юрія (Георгія) у Галаці (Румунія). У Полтаві також 1625 року народилась Маруся Чурай.

Маршрут № 3 «Київ–Кам’янець-Подільський–Хотин–Рогатин»

697 км

Національний історико-архітектурний заповідник «Кам’янець» розташований у м. Кам’янець-Подільський Хмельницької обл., де відбулася 1672 року ключова битва з ворогом.

Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» розміщений в м. Хотин Чернівецької обл. В урочищі Суха Діброва 15 червня 1621 року на козацькій раді, де був присутній і перший київський митрополит з 1620 року Іов Борецький, обирають гетьманом Петра Сагайдачного. Тут 1621 року відбувається знаменита Хотинська битва.

У м. *Рогатин* в 1505 році народилася Роксолана (Настя Лісовська). Яка перебуваючи у Стамбулі сприяла визволенню козаків з неволі. В кін. ХХ століття їй було поставлено пам’ятник.

Маршрут № 4 «Київ–Острогоз–Пляшева» 680 км

Відома *Острозька академія*, засн. князем Костянтином Острозьким у 1576 році, як колегія – освітній центр козаків. Тут діяв перший видавничий гурток Івана Федорова, де перевидано український «Буквар» та видано знамениту «Острозьку Біблію», на якій присягають всі Президенти незалежної України.

Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» розташований с. Пляшева Радивилівського району Рівненської обл. Саме тут 28 – 30 червня 1651 року Богдан Хмельницький зазнав поразки. Вже в ХХ столітті в 1914 році була збудована церква-пам’ятник героям Берестецької битви на о. Гайок.

Маршрут № 5 «Київ–Ніжин–Батурин» 241 км

Державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» розміщено в смт Батурин Чернігівської обл. Тут збудовано палац Кирила Розумовського, парк XVII століття, поштове відділення XVIII століття та

Вознесенська церква, де похований останній гетьман Кирило Розумовський. Збереглася і перша кам'яна будівля 1650 року – будинок генерального судді В. Л. Кочубея.

Дуже важливою є підготовча або камеральна робота організації тематичної екскурсії або подорожі. Наприклад, до суч. м. Запоріжжя – центру українського козацтва. Ми рекомендуємо розпланувати таку поїздку на три доби:

1-ший день:

- **оглядова екскурсія містом (2 год).** Об'єкти: пр. Соборний починається біля залізничного вокзалу «Запоріжжя-1» і закінчується біля «Дніпрогесу» (№ 37 Свято-Покровський архієрейський собор, № 59 будинок Я. Бадовського (1880-1882), № 52 будинок Я. Лещинського, № 41 Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр ім. В. Г. Магара, № 183 концертний зал ім. М. І. Глінки, Годинник закоханих), пл. Маяковського (Фонтан життя), вул. Катеринославська (будинок І. Куржупова), пл. Волі (найстаріший кінотеатр «Народний дім» (вул. Горького, 71), будівля першої міської електростанції 1910 року (вул. Горького, 73), вул. Троїцька (№ 29 Запорізький обласний краєзнавчий музей, будинок М. Біленького, № 27 будівля центральної хоральної синагоги Я. Лещинського), пл. Фестивальна (будівля обласної державної адміністрації, головний поштамт, готелі «Інтурист» і «Україна»), будівлі Олександрійської чоловічої (вул. Жуковського, 66) та жіночої гімназій (вул. Гоголя, 62);
- **тематична екскурсія «Хортицькі плавні» (2 – 3 год).** Об'єкти: Запорізький річковий порт, прохід через шлюз «Дніпрогес-2» (аналог панамських шлюзів), навколо о. Хортиця, Дніпровське водосховище, Дніпровські острови, прогулянка на теплоході, байдарках (клуби «Байдарка», «Каяк-Каное Центр») або козацькій

чайці «Старий Дніпро», «Великий Луг» (правий берег р. Дніпро), о. Байди старе русло Дніпра між Арочним та Преображенським мостами (альтанка «Ластівчине гніздо»), дендропарк, Дніпровський каньйон, арочний міст через Дніпро (стрибки і польоти на мотузці), школа каякінга в районі Центрального пляжу на Набережній (прогулянки на байдарках), пам'ятник українській писанці (неподалік залізничної станції «Запорізька Січ») та ін.;

- **Центральний парк культури та відпочинку «Дубовий гай» вул. Глісерна.** Об'єкти: різноманітні квіти, кущі та дерева, галявини, фонтани, озеро, оглядове колесо, щороку проводиться Всеукраїнський турнір боїв «Лави на лаву», «Козацька олімпіада», тощо;

2-гий день:

- **тематична екскурсія «Запорізька Січ» (5 – 12 год).** Об'єкти: Національний заповідник «Хортиця» – історико-культурний комплекс «Запорізька Січ» вул. Старого Редуту, 11 (стародавні святилища), Музей історії запорізького козацтва (постійно діючі експозиції «Запорізький край у найдавніші часи», «Запоріжжя в період Київської Русі», «Запоріжжя в козацькі часи», «Заселення Запорізького краю в кінці XVIII – XX століття», діють три діорами «Битва київського князя Святослава», «Військова рада на Січі», «Звільнення Запоріжжя 14 жовтня 1943»), театр козацького бою «Запорізький Спас» вул. Тараса Бульби, 14 (театралізована вистава з елементами кінної джигітовки і козацького бойового мистецтва «Спас». Тривалість вистави – 50 хв. Після виступу всі бажаючі можуть проїхатися на коні, сфотографуватися з козаками і їх кінями), Запорізький кінний театр та етнографічний комплекс «Козацька залага» (вул. Заповідна, 23), Музей судноплавства «Чайка», гурт історичної реконструкції «Січові козаки», історико-культурний комплекс «700-річний запорізький дуб» вул. Тараса

Бульби, 14 (старий колодязь, скульптура козацького коня, кобза з соколом на грифі), виступи вихованців школи бойового мистецтва «Спас», туристичний комплекс «Скіфський стан» (меморіально-туристичний маршрут «Тарасова стежка»), меморіально-туристичний комплекс «Протовче» (урочище Протовче, меморіально-туристичний маршрут «Літописне Протовче»), скеля «Верхня Голова», печера «Зміїна», «замок А. Вальмана» будинок менонітів кін. XVIII століття, скелелазіння, клуб верхової їзди «Еквітес» вул. Зоряна, 38 (кінні прогулянки);

3-тій день:

➤ **тематична екскурсія «Запоріжжя індустріальне» (5 год).**

Об'єкти: виробництво повного циклу «Запоріжсталь» (вул. Південне шосе, 72), «Дніпрогес» (бул. Вінтера, 1), Музей авіації «Мотор Січ» (вул. Ф. Мовчаковського, 27-а), Музей ретро-автомобілів «Фаєтон» (вул. Виборзька, 8), повного циклу автомобілебудівне виробництво «Запорізький автомобілебудівний завод» (пр. Соборний, 8), Запорізький завод феросплавів (вул. Діагональна, 11), електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» та ін.

Слід також визначитися з часом екскурсії або подорожі, це може рекомендувати *травень*, коли відбувається масштабний Запорізький туристичний фестиваль «Запоріжжя – місце щастя» в Центральному парку культури та відпочинку «Дубовий гай», «Фестиваль родини» або ж у *жовтні* – Покровський ярмарок і козацький фестиваль «Покрова на Хортиці», орієнтовні дати – з 6 по 16 жовтня щорічно до Дня міста (14 жовтня). Уточнити тематику і дату екскурсійної поїздки допоможуть у Туристичному інформаційному центрі м. Запоріжжя (пр. Соборний, 151). Але залишається ще багато цікавих туристичних місць, зокрема: Запорізька дитяча залізниця вул. Луначарського, 1 (зимовий сад, зоокуток, дендропарк, тераріум, акваріумна зала), Запорізький міський дитячий ботанічний сад вул. Чарівна,

11 (оранжерея «Кактусарій», «Лимонарій», «Зимовий сад», «Розарій», теплиця «Хризантеми»), Вознесінський парк на Набережній магістралі, Запорізький обласний художній музей (кол. вул. 40-річчя Радянської України, 76-б), Музей історії зброї (пр. Соборний, 189), Музей техніки Богуслаєва (вул. Копьонкіна, 27), Музей-галерея прикладної кераміки та живописної творчості Іллі і Олексія Бурдай (вул. Горького, 29), реставраційний павільйон суден XVIII сторіччя (вул. Овочеводческа), пам'ятник Святославу Хороброму (Набережна магістраль), пам'ятник Богдану Хмельницькому (вул. Богдана Хмельницького), скульптурна композиція Сталеварові та Вчительці з «вулиці Зарічної» (напроти Запорізької мерії), пам'ятник Сталеварові (недалеко від Палацу культури), меморіальний комплекс «Переправа» (територія бази «Джаз»), пам'ятник Миколі Рибнікову (пр. Соборний), Запорізький цирк (вул. Рекордна, 41), стадіон «Славутич-Арена» (вул. Лобановського, 21), Запорізький академічний обласний театр юного глядача (кол. вул. 40-річчя Радянської України, 55-а), виставковий центр «Козак-Палац» (вул. Перемоги, 70-б), тощо.

Важливим компонентом національно-патріотичного виховання є додаткове читання творів художньої літератури відповідної тематики. Наприклад, можемо порекомендувати книгу біографічного жанру українського письменника Івана Шаповала «В пошуках скарбів» [12], де у доступній літературній формі описується життя відомого історика Запорізької Січі Д. І. Яворницького. «Це був учений і діяч з дуже широким колом інтересів: історик, археолог, фольклорист, етнограф, лексикограф, письменник-прозаїк, що пробував свої сили і в віршуванні. Але в центрі його уваги була історія Запоріжжя, в яке він був просто по-юнацькому закоханий», так про Дмитра Івановича писав М. Т. Рильський [там же, с. 3]. Д. І. Яворницький керував протягом багатьох років Катеринославським (Дніпропетровським) історико-археологічним музеєм (нині Дніпропетровський державний історичний музей ім. Д. І. Яворницького).

Можна скласти орієнтовний перелік творів художньої, науково-

популярної літератури про українське козацтво – «Опис України» Гійома де Боплана, народні думи «Самійло Кішка», «Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Острияницю» та «Ой, Морозе, Морозенку», літописи «Літопис Самовидця», «Літопис Граб'янки» і «Літопис Самійла Величка», «Тарас Бульба» Миколи Гоголя, «Київські фрески» С. П. Плачинди, «Причинна», «Тополя», «Гайдамаки», «Тарасова ніч» та інші твори Тараса Шевченка, пісенні твори Марусі Чурай та Марусі Богуславки, «Берестечко» Ліни Костенко, «Ой, не ходи, Грицю» Михайла Старицького, «Роксолана» Павла Загребельного та ін.

Цікавою тематикою пошукового характеру можуть зайнятися здобувачі освіти, а саме, заснування козаками Чернігівського та Ніжинського полків на чолі з І. Дзиковським міста Острозька (1652) або переселенці з суч. смт Ставище Білоцерківського полку на чолі з Г. Кондратенком міста Суми (1652). Іншою не менш цікавою сторінкою козацької історії є вивчення повстання 242 невільників на турецьких галерах 12 листопада 1627 року під проводом Марка Якимовського з Бару на Поділлі. Історію цього повстання виклав на сторінках своєї книжки, виданої в Римі у 1628 році, італійський автор Марко Томазо Марнавізіо. Окремими сторінками дослідження можуть бути елементи козацького бароко: в архітектурі – Й. Шеделя, С. Ковніра, І. Григорович-Барського, Б. Меретин; в живописі – І. Рутковича, Й. Кодзелевича, Г. Левицького, А. Голика; в літературі – М. Смотрицького, Г. Кониського, Ф. Прокоповича, Д. Туптала, Г. Сковороди та музиці – М. Ділецького, М. Березовського, А. Веделя.

Хронологія формування, розквіту та збереження пам'яток українського козацтва XVI століття

1500 формувався Ясир-базар – невільничий ринок у Стамбулі

1553-1557 заснування Запорізької Січі Дмитром Вишневецьким у Запоріжжі

1558.04.15 у Стамбулі померла та поховано Роксолану (Настю Лісовську)

1563.06.08 у Стамбулі страчено Дмитра (Байду) Вишневецького

1564-1593 заснування на о. Томаківка Томаківської Січі Криштофором Косинським

1569 під патронат українського козацтва стає Мотронинський монастир (тепер с. Мельники Черкаської області)

1576 заснування Острозької академії Костянтином Острозьким у Острозі

1590 у Богуславі (Київська обл.) народилася Маруся Богуславка

1593-1630 заснування Базавлуцької Січі (Стара Січ, зруйнована 14.05.1709)

1595 у Суботові (Черкаська обл.) народився Богдан Хмельницький

1596.06.06 в урочищі Солониці поблизу Лубен перебував Северин Наливайко, де прихильники капітуляції схопили ватажка і видали Станіславу Жолневському

1597.04.20 було страчено Северина Наливайка у Варшаві

XVII століття

1602 засновано монастир у Самарській пустелі, де був шпиталь для хворих і старих козаків (нині м. Новомосковськ Дніпропетровської обл.)

1615 створена друкарня Києво-Печерської лаври Єлисеєм Плетинецьким

1620 до Київського братства вступає Петро Конашевич-Сагайдачний усім військом, похований 1622 на його території

1621.06.15 урочищі Суха Діброва між Ржищевим і Білою Церквою обирають гетьманом Петра Сагайдачного

1621.09.02 – 09.10 битва під Хотиним (Чернівецька область)

1622 селітрові промисли козаків у Миргороді

1625 у Полтаві народилася Маруся Чурай

1630 розквіт Мотронинського монастиря

1632 засновується Київська колегія, першим ректором стає Петро Могила

1638 у Варшаві було страчено Павла Павлюка, ватажка повстання 1637 – 1638 років

1638-1652 заснування поблизу суч. м. Нікополь Микитинської Січі, де вісім разів обирався кошовим отаманом Іван Сірко

1639.03.20 в с. Мазепинці (Київська обл.) народився Іван Мазепа

1645 – 1646 у Франції Богдан Хмельницький брав участь в облозі Дюнкерка

1648.01.21 початок визвольної війни під приводом Богдана Хмельницького

1650 будинок Генерального судді В. Л. Кочубея

1651.06.30 Берестецька битва в с. Пляшева Рівненська обл.

1654.01.18 відбулася Переяславська рада під головуванням Богдана Хмельницького

1657.08.06 у Суботові похований Богдан Хмельницький

1660 Межигірський монастир став шпиталем для старих запорожців

1672 битва під Кам'янцем (суч. м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.)

1673 запорозькі козаки писали листа турецькому султану Мухаммеду IV

1680 поховано кошового отамана Івана Сірка с. Капулівка на Дніпропетровщині

1684 створено Юрієм Кульчицьким першу кав'ярню у Відні, який народився в с. Кульчиці Львівської обл.

XVIII століття

1708 в Києво-Печерській лаврі поховано Генер. суддю Кочубея та полковника Іскру

1709.07.17 Полтавська битва; втеча Івана Мазепи

1709.09.22 помер Іван Мазепа у Варниці під Бандерами, похований в монастирі Святого Юра (Георгія) у Галаці (Румунія)

1710 прийнята Конституція Пилипа Орлика

1710.01 на території Межигірського монастиря похований Семен Палій

1734-1775 заснування Нової Січі (ліквідовано 05.06.1775)

1768 в урочищі «Холодний Яр» збираються загони Максима Залізняка

1781 споруджено Троїцький собор в Новомосковську майстром Якимом Погребняком

XIX століття

1803 збудована Вознесенська церква, де похований Кирило Розумовський

1803 зведено палац Кирила Розумовського

1828.05.18 зруйновано Задунайську Січ, де останнім кошовим був Йосип Гладкий

1849 засновано Катеринославський (Дніпропетровський) національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького

1855 Київська козаччина

XX століття

1914 збудовано церкву-пам'ятник героям Берестецької битви на о. Гайок в с. Пляшева Рівненської обл.

1999 поставлено пам'ятник Роксолані (Насті Лісовській) у Рогатині Івано-Франківської обл.

Висновки

Було надано методичні рекомендації з питань організації та проведення тематичних екскурсій і подорожей за п'ятьма маршрутами, які розроблені автором до міст Запоріжжя, Полтави, Хотина, Острога та Батурина та ін. Детально розроблено об'єкти відвідування до м. Запоріжжя – центру українського козацтва.

Можна розробляти і міжнародні тематичні екскурсійні маршрути, зокрема, *Київ – Стамбул* (Туреччина), де з 1500 року формувався Ясир-базар (невільничий ринок) і де 15 квітня померла та похована Роксолана (Настя Лісовська); *Київ – Відень* (Австрія), українцем Юрієм Кульчицьким було відкрито 1684 року першу кав'ярню у Європі або *Київ – Бендери* (Молдова), де 1710 року було прийнято першу Конституцію у світі, яку ми знаємо як Конституція Пилипа Орлика тощо.

Список використаних джерел

1. 60 улюблених міст відпочинку. Запоріжжя туристичне : Довідник. – Запоріжжя : ТОВ «Друкарський Світ», 2015. – 66 с., іл.
2. Богуславська А. Коню, мій коню, заграй піді мною ревучим мотором. На мотоциклах по місцях козацької слави. // Україна молода. – 2006. – 2 серпня. – С. 10.
3. Вінграновський М. Чотирнадцять столиць України (короткі нариси з її історії) // Київська правда. – 1996. – 8 жовтня – 14 листопада.
4. Жуковський М. Слава за життя – безсмертя після нього : стислий перелік походів і боїв І. Д. Сірка// Автори англomовного перекладу Зоренко І., Салащенко Г., Кулабухова Л. – 5-е вид., доп. – Нікополь : СПД Фельдман О. О., 2016. – 86 с. ; іл.
5. Запорожская область. Персональний гид : Путеводитель / Автор-сост. М. Мордовский. – Запорожье : Дикое поле, 2012. – 256 с., илл.
6. Індикатори впливу культури на розвиток ЮНЕСКО. Короткий аналітичний огляд щодо України. – К., 2017. – 47 с.
7. Історія України в особах : IX – XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К. : Україна, 1993. – 396 с.
8. Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях. – К. : Наук. думка, 1990. – 256 с.
9. Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. Як козаки воювали : Іст. розповіді про запорізьких козаків / Худож.-оформлювач К. Д. Ткаченко. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 302 с. : іл. – (Давно се діялось колись).
10. Сікорський М. Біля джерела українського козацтва // Київська правда. – 1993. – 23 березня – 13 квітня.
11. Туристичні маршрути Запоріжжя. До Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. : Довідник. 2-ге вид., доп. – Запоріжжя : АА Тандем, 2012. – 48 с., іл.

12. Шаповал І. М. В пошуках скарбів. – К. : Рад. письменник, 1963. –
302 с.